

Livsberättelser

mening och identitet i tid och rum

Marie Karlsson och Héctor Pérez Prieto (red.)

Estetisk-filosofiska fakulteten

Pedagogik och Pedagogiskt arbete

Karlstad University Studies | 2012:8

Livsberättelser

mening och identitet i tid och rum

Marie Karlsson och Héctor Pérez Prieto (red.)

Livsberättelser - mening och identitet i tid och rum

Marie Karlsson och Héctor Pérez Prieto (red.)

Karlstad University Studies | 2012:8

ISSN 1403-8099

ISBN 978-91-7063-412-3

© Författarna

Distribution:
Karlstad universitet
Estetisk-filosofiska fakulteten
Pedagogik och Pedagogiskt arbete
651 88 Karlstad, Sweden
054 700 10 00

Tryck: Universitetstryckeriet, Karlstad 2012

WWW.KAU.SE

Innehållsförteckning

1. Inledning <i>Marie Karlsson & Héctor Pérez Prieto</i>	1
2. Relationer mellan tidigare livs- och yrkeserfarenheter och undervisning på industriprogrammet i två yrkeslärares livsberättelser <i>Hamid Asghari</i>	7
3. Yrkesidentiteter - berättelser av personer på väg in i och etablerade inom rörmokeri- och industribranschen <i>Veronica Bjurulf</i>	21
4. ”Mobbning är ett farligt och smittsamt virus” – metaforer som retorisk resurs i berättelser <i>Helena Blomberg</i>	43
5. Med rimfrost i skägget Berättelser om manlighet och natursyn <i>Ramona Ivener</i>	57
6. ”... och lärarutbildningen hade vi ju inte ett dugg med att göra”. Sociala kategorier och identiteter i livsberättelseforskning <i>Marie Karlsson</i>	75
7. Skillnaden mellan de oskiljbara – Berättelser om teori och praktik <i>Nina Kilbrink</i>	85
8. Lärares berättelser om en skola i förändring <i>Håkan Löfgren</i>	101
9. Han är galen och ond, men kan ändå känna kärlek”. Identitetsskapande samtal på en svensk fanfictionsajt <i>Christina Olin-Scheller</i>	123
10. Vill man ha det samhälle som är? Den integrerade lärarutbildningens uppgång och fall i en pensionerad lärarutbildares berättelser <i>Héctor Pérez Prieto</i>	139

11. En utbildning i ständig förändring. En lärarutbildares berättelse
Eva Rhöse Martinsson 155
12. Att fånga det ogripbara. Antenarrativ och narrativ – olika
berättelseformer i det narrativa rummet
Annika Åstrand 171

Kapitel 6

”... och lärarutbildningen hade vi ju inte ett dugg med att göra”. Sociala kategorier och identiteter i livsberättelseforskning

Marie Karlsson

Denna text handlar om hur vi som livsberättelseforskare ibland riskerar att fångas av de sociala kategorier vi använder oss av i vårt arbete för att beskriva våra projekt, empiriska studier och resultat. Jag menar, i likhet med Hacking (2006), att vi forskare ”skapar” människor genom att kategorisera dem, och att dessa kategoriseringar får konsekvenser både för vår forskning och för de människor som deltar genom att kategoriseringar också positionerar dem i relation till oss, andra och dem själva (Bamberg, 1997). Vad jag vill göra är att anlägga ett etnometodologiskt perspektiv på livsberättelseforskning med fokus på identitet genom att peka på projektbeskrivningar som kategoriseringspraktiker (Potter & Wetherell, 1987). Etnometodologisk forskning intresserar sig för hur vanliga människor till vardags, och ofta genom samtal, skapar mening med världen. Jag intresserar mig för hur livsberättelseforskare genom projektbeskrivningar villkorar menings- och identitetsskapande i berättande genom kategoriseringar av forskningsdeltagare. Med utgångspunkt i exempel från andras och egen forskning om berättelser och identitet diskuterar jag utifrån dessa hur fokus för och inramningar av livsberättelsestudier på olika sätt skapar villkor för vilka berättelser och identiteter som görs möjliga.

Berättelseforskning som identitetsskapande praktik

Det finns många olika perspektiv på berättelser och identitet (se t ex Smith & Sparkes, 2008). Jag skriver in mig i ett perspektiv på berättelser som social praktik (De Fina & Georgakopoulou, 2006), inom vilket berättelser ses som kulturella verktyg för menings- och identitetsskapande. Mishler (1999) skriver om berättelser som socialt situerade handlingar genom vilka identitetsframträdanden görs genom att berättaren positionerar sig själv i relation till andra. Ett sätt att analysera det identitetsarbete som görs i

berättande och berättelser som positioneringar har utvecklats av Bamberg (1997; 2004, 2006), med fokus på det berättande som äger rum i samtal mellan människor som känner varandra sedan tidigare, (Bamberg, 2004) och på det berättande som kan sägas vara en del av människors vardagliga kommunikation, s.k. ”small stories” (2006). Oavsett om man som Mishler (1999) arbetar med individuella intervjusamtal eller som Bamberg (2004) med gruppsamtal med människor som känner varandra sedan tidigare så pekar de båda på vikten av att förstå berättelser som socialt situerade, d.v.s. att berättelser och därmed identitetsanspråk formas av de sammanhang i vilka de berättas.

I denna text lyfter jag fram livsberättelseforskarens beskrivningar av forskningsprojekt som ett sammanhang i vilket identiteter indirekt tar form genom de sätt på vilka undersökningsdeltagare kategoriseras och positioneras. Detta är en aspekt av forskning om berättelser och identitet som inte så ofta problematiseras och handlar om *forskarens* kategorisering och positionering av deltagare som tillhörande den ena eller andra kategorin människor. Detta är något som kan beskrivas som en självklar del av forskandets praktik, men som av den anledningen är desto viktigare att emellanåt lyfta fram och reflektera kring. Undersökningsdeltagare blir genom själva deltagandet i olika vetenskapliga studier positionerade som representanter för ena eller andra sociala kategorin människor och det de berättar skrivs av oss fram som intressant just på grund av detta. Vi frågar om människor vill delta i våra forskningsprojekt för att de ”är” kvinnlig chef, förskolebarn, invandrarföräldrar, verkstadsarbetare eller som i det projekt jag själv deltar, en pensionerad lärarutbildare. Sedan producerar vi data som vi presenterar som berättelser av kvinnliga chefer, förskolebarn, invandrarföräldrar, verkstadsarbetare eller pensionerade lärare. Jag menar att vetenskapliga texter som t ex avhandlingar, rapporter, artiklar och konferensbidrag i sig själva utan problem kan ses som berättelser genom vilka identiteter genereras, reproduceras och utmanas.

Informanter, berättelser och identiteter

Denna problematik blir särskilt intressant för oss som sysslar med livsberättelseforskning och gör större eller mindre anspråk på att ”se bakom” de sociala kategorier människor med specifika levnadsvillkor och erfarenheter placeras in i inom samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning. Med detta menar jag att livsberättelseforskare ofta fokuserar på de innebörder och betydelser människor tillskriver egna och andras erfarenheter av skeenden och händelser genom berättelser. Vi kan till exempel intervjua människor som vi

kategoriserat som ensamstående föräldrar för att studera deras berättelser om att ordna barnomsorg för sina barn. Genom att kategorisera dessa människor som ensamstående föräldrar positionerar vi dem i relation till oss själva och andra som tillhörande en särskild grupp, vilket får konsekvenser för hur de berättar om sina erfarenheter av barnomsorg. Detta kategoriserande blir särskilt tydligt i våra presentationer av deltagare i ett forskningsprojekt.

Vad händer med våra resultat när vi går in och ut ur en studie av berättelser och identitet med samma sociala kategorier i blickfånget? Nedan presenterar jag tre exempel på olika typer av inramningar av forskningsprojekt med fokus på berättelser och identiteter och som på olika sätt positionerar de deltagande informanterna som representanter för olika kategorier människor. De tre exemplen diskuteras sedan i relation till förutsättningar och villkor för samhällsvetenskaplig forskning.

Ett exempel som jag hämtat från Bambergs (2004) artikel *Form and functions of slut bashing in male identity constructions in 15-year olds* visar hur en grupp deltagares berättande i ett gruppsamtal är villkorat av studiens inramning som definierar varför de är där och vad de förväntas prata om. Citatet från artikeln visar Bambergs introduktion av den transkription av ett gruppsamtal som han ska visa fram och analysera som berättande och positioneringar.

The following interaction (presented as a full transcript here) originated in a discussion of a group of five 15-year-old males who had agreed to get together to explore 'what it means to grow up as a young male.' Within this project we collected written (journal entries) and oral accounts from 10-, 12-, and 15-year-old boys in different discursive contexts (one-on-one interviews, group discussions, and peer interactions) on the topics of friendship, girls, feelings and body, and future orientation. The interviews and group discussions were open-ended, both working through the same list of topics: (1) friends and friendships, (2) girls, (3) self, feeling & body, and (4) adulthood and future orientation. The project had been explained to them, and they knew we were interested in how young males grow into young men and that the aim of the project was to find out, from their perspective, what it means to be a 15-year-old male. (s. 337)

Om man läser detta citat med fokus på berättelseforskning som identitetsskapande praktik blir det tydligt att dessa deltagare fått veta att de är

intressanta att beforska i och med att de tillhör den sociala kategorin unga män i femtonårsåldern. De får också veta att för unga män är frågor om vänner, vänskap, flickor, jaget, känslor, kroppen, vuxenliv och framtiden viktiga och intressanta. Denna översiktliga beskrivning av en studie och inramning till en positioneringsanalys av berättande i en gruppdiskussion av deltagare som känner varandra sedan tidigare kan ses som en forskares berättelse genom vilken deltagare kategoriseras och därmed positioneras i relation till forskaren som unga män på väg in i vuxenvärlden. Denna positionering villkorar gruppdiskussionen, de berättelser som tar form däri och därmed de identiteter som framträder genom positioneringsanalysen.

Ett annat exempel är Mishlers (1999) introduktion av det intervjumaterial (fem livshistorieintervjuer) som utgör grunden för hans analyser och diskussioner av konsthantverkare, livsberättelser och identitet i boken *Storylines*.

The primary aim of my interviews with craftartists was to learn about how they came to their work, what it meant to them, and how it functioned in their lives. Within the wider compass of adult identity formation, I was interested in learning how their work identities were achieved and sustained. The interviews were relatively unstructured, offering opportunities for respondents to tell their stories in their own ways to someone whom I hoped they would view as an attentive listener. In accord with this aim, I asked each of them about their earliest memories of artistic interests. I was looking for beginnings, making an assumption about a form of stories that I later came to recognize as problematic. (s. 21)

På liknande sätt så som Bamberg (2004) fokuserar på innebörden i att vara en ung man skriver Mishler (1999) fram sin fokus för intervjuerna som deltagarnas arbete som konsthantverkare och vad det betyder för dem i deras liv. Informanterna blir kategoriserade som konsthantverkare som på något sätt kommit in i branschen och positionerade som reflekterande över den mening och funktion detta yrke har och fyller i deras liv. Mishler antyder, och utvecklar längre fram i texten, att han tog sig an intervjuerna utifrån ett perspektiv på livsberättelser som havande en tydlig början som korrelerar med en början i informantens liv. Detta angreppssätt beskriver han som något han senare kom att se som problematiskt.

Det tredje exemplet på en presentation av en livsberättelsestudie med fokus på identitet kommer från mitt eget pågående arbete. Jag har gått in i ett projekt i

vilket syftet är att ta vara på erfarna lärares berättelser om sitt arbete med lärarutbildning; *Pensionerade lärarutbildares berättelser om sina erfarenheter av lärarutbildningen.*

En viktig bakgrund till projektet är de omfattande och återkommande förändringar, reformer och krav som den svenska lärarutbildningen har varit och är föremål för alltsedan inträdet i högskolevärlden. Under dessa tre decennier har det bl.a. ägt rum en stor kvantitativ uppbyggnad av lärarutbildningar i flera olika orter och lärosäten, utbildningen har akademiserats som följd av inträde i högskolan, de differentierade utbildningar har omvandlas till en integrerad lärarutbildning och just nu pågår en återgång till parallella och differentierade utbildningar. Ett stort antal lärarutbildare har under sitt yrkesliv deltagit aktivt under hela denna period i uppbyggandet och förändringen av dagens lärarutbildning och är idag på väg att gå i pension eller har nyligen pensionerats. Syftet med projektet är att ta tillvara dessa lärarutbildares erfarenheter, lyfta fram deras berättelser om ett liv som lärare och lärarutbildare, samt använda det som grund för att studera och öka vår förståelse av en rik period i lärarutbildningens historia. (citat från icke publicerad projektbeskrivning)

I denna projektbeskrivning framträder kategorin nyligen pensionerade lärarutbildare. De positioneras som bärare av värdefulla erfarenheter av lärarutbildning, erfarenheter som projektet syftar till att ta tillvara. Denna själva grunden för projektet blev problematisk när jag, inom ramen för detta projekt, genomförde två intervjuer med Siw (fiktivt namn) som under första intervjun betonade att hon i sitt arbete med fritidspedagogutbildning inte haft med lärarutbildningen att göra. I detta exempel från min egen forskning kan jag ta ut svängarna ytterligare och visa genom ett utdrag från ett av våra intervjusamtal hur Siw gjorde motstånd mot att kategoriseras och positioneras som erfaren lärarutbildare.

Siw och lärarutbildningen hade vi ju inte ett dugg med att göra

Marie Nej

Siw mer än att det kunde, någon gång så kunde det hända att det var specialarbetet

Marie Mm

Siw någon som kände någon som gjorde specialarbete och då kunde jobba tillsammans

Marie okej studenterna

Siw studenterna ja

Marie Ja

Siw men det var ytterst ytterst få

Marie Mm

Siw ja och så förskollära då hade man heller inte något speciell med att göra

Marie Inte

Siw Nej

Marie nej det var så bara eller

Siw det var så, det är alltså två skilda yrken

Marie Ja

Siw men man vill få det till att vara

Marie Mm

Siw samma men det är inte det

Vad jag vill visa med detta är att de sociala kategorier vi går in i våra studier och projekt med, som i detta fall lärarutbildare, kan visa sig vara problematiska i mötet med deltagarnas livsberättelser. Siw, som när jag kontaktade henne arbetade i lärarutbildningen och snart skulle gå i pension, berättar inte om sitt liv som lärarutbildare utan om sina erfarenheter av att arbeta med fritidspedagogutbildning. En utbildning som, när den startades, sågs som något annat helt än lärar- och förskollärarytbildning. De förändringar av lärarutbildning som vi i projektet vill studera genom erfarna lärarutbildares livsberättelser har bl.a. lett fram till att vad som tidigare kallades fritidspedagogutbildning idag är en valbar inriktning inom läraryrket. För att dra det till sin spets så har jag bett Siw berätta om hur det hon brinner för har förminskats och gjorts till en del av något hon tidigare sett sig som skild från. Min uppgift som livsberättelseforskare blir då att hantera detta genom att problematisera projektets utgångspunkter i analysen av Siws berättelser om sitt arbetsliv (Karlsson & Pérez Prieto, 2010).

Det kan tyckas vanskligt att jämföra dessa tre presentationer av forskningsprojekt med fokus på berättelser och identitet då de är hämtade från texter som skrivit inom olika text-genrer. Bamberg (2004) är en tidskriftsartikel, Mishler (1999) en bok och exemplet från min egen forskning är hämtat från en icke publicerad projektbeskrivning. Dessa skillnader yttrar sig bland annat genom att Bambergs artikel-text är av mer redogörande karaktär medan Mishler utnyttjar det utrymme bok-genren ger genom att problematisera sin egen utgångspunkt vid tiden för intervjuerna. Vad dessa texter, trots olikheter, ändå visar är att deltagarna kategoriseras och positioneras på sätt som villkorar vilka berättelser som blir möjliga att berätta. Deltagarnas berättelser ramas in som berättade av unga män i femtonårsåldern, konsthantverkare och pensionerade lärarutbildare. Inom ramen för dessa sociala kategorier positioneras deltagarna som människor för vilka vissa frågor och erfarenheter är särskilt viktiga, som t ex vänner, flickor, känslor, vuxenliv, mening och funktion med den egna yrkeskarriären. En annan skillnad mellan texterna är att de beskriver projekt med fokus på olika berättelsepraktiker. Bamberg fokuserade det gemensamma berättandet i en här-och-nu fokusgrupps-situation medan Mishlers och vårt projekt fokuserar ett livshistoriskt berättande i intervjusituationer. Jag menar att denna skillnad inte har någon egentlig betydelse för vår förståelse av hur kategorisering och positionering av deltagare villkorar berättandet och därmed de identiteter vi lyfter fram som resultat av våra analyser.

Livsberättelser, identiteter och forskningens villkor och förutsättningar

Livsberättelseforskningens styrkor sägs ofta vara att vi tar människors erfarenheter och berättelser på allvar. Vi skriver gärna om andras berättelser och förtydligar (mer eller mindre villigt) att vi som forskare är medskapare till dessa berättelser i berättandets stund och i den efterföljande bearbetningen av materialet som producerats (Karlsson, 2006a, 2006b). I de tre exempel på presentationer och inramningar av studier som diskuterats ovan har kategoriseringen av deltagarna som unga män, konsthantverkare och pensionerade lärarutbildare utgjort förutsättningen för dessa personers deltagande. Vidare har de, med utgångspunkt i kategoriseringarna också positionerats som intresserade av flickor och som erfaret reflekterande över det egna yrkeslivet. Men vad är problemet? Det går ju inte att göra på något annat sätt så länge forskning som praktik innebär att avgränsa ett område och formulera fokuserade syften med en undersökning och frågor att besvara för att uppfylla detta syfte.

Men det går att hantera de sociala kategorier vi arbetar med på olika sätt i olika delar av en vetenskaplig text. Om vi är intresserade av vad människor har att berätta och de identiteter som tar form genom detta berättande så kan deltagarnas sätt att positionera sig i relation till dessa och andra sociala kategorier vara en utgångspunkt för reflektion kring forskarens perspektiv. Här har vi mycket att lära av etnometodologisk forskning som fokuserar på människors uttryck för förståelse av de olika sammanhang de deltar i. Om vi är intresserade av hur identiteter tar form i och genom livsberättelser så är det viktigt att de sociala kategorier vi tar med oss in i en studie inte tillåts begränsa de berättelser som tar form i alltför stor utsträckning.

Identity, in this view, and to use an ethnomethodological contrast, ought not be treated as an explanatory 'recourse' that we as analysts haul with us to a scene where people are interacting (*telling stories*, mitt tillägg), but as a topic that requires investigation and sweat once we get there. (Antaki & Widdicombe, 1998, s. 2)

Vilka innebörder ger deltagarna i våra studier till de kategorier vi "föser in dem" i och hur använder vi och de dem som verktyg i berättandet? Utdraget ur min intervju med Siw visar att det hon har att berätta faller utanför ramen för forskningsprojektets syfte i och med att hon gör skillnad mellan lärarutbildning och fritidspedagogutbildning utifrån sina erfarenheter från den tid då dessa var olika utbildningar. Detta ser jag som ett intressant resultat i sig och inte som ett hinder. Innebörden i den sociala kategorin pensionerad lärarutbildare (positionerad som någon med lång erfarenhet av att arbeta med lärarutbildning vars erfarenheter kan bidra med värdefull kunskap) kompliceras genom Siws berättelse om sina erfarenheter av att inte ha med lärarutbildningen "att göra". Hon kan beskrivas som att hon gör motstånd mot att kategoriseras som lärarutbildare samtidigt som hon gör anspråk på en identitet som fritidspedagogutbildare. Detta bidrar med värdefull kunskap om att vad vi idag ser som lärarutbildning och hur vi ser på och använder oss av den sociala kategorin lärarutbildare inte är en oproblematiserad utgångspunkt utan en produkt av vår tid och våra perspektiv. Detta visar att livsberättelseforskning kan bidra med kunskap som vänder upp och ned på våra utgångspunkter som forskare och tvingar oss att brottas med de sociala kategorier som så självklart finns med oss och som vi använder oss av när vi beskriver våra projekt och formulerar våra forskningsfrågor.

Jag menar inte att våra informanter ska definiera våra teoretiska begrepp åt oss. Det jag vill peka på är att forskning kan ses som en identitetsskapande praktik i sig i och med att människor ombeds delta i undersökningar för att de anses tillhöra den ena eller andra sociala kategorin. Det blir särskilt delikat för oss livsberättelseforskare som studerar berättelser, berättande och identitet på olika sätt och ofta gör anspråk på att ta utgångspunkt i deras berättelser eller berättande för att generera kunskap. Ett sätt att hantera detta kan vara att lyfta fram forskaren som medberättare (Karlsson, 2006a, 2006b) till det vi vanligtvis kallar våra informanters livsberättelser. Detta innebär att synliggöra och, om det behövs, problematisera förutsättningarna för och konstruktionen av livsberättelser. Det är vi som livsberättelseforskare som utifrån vårt forskningsintresse ber människor berätta om sina liv. Oavsett hur ”öppna” frågeställningar vi arbetar med eller hur ostrukturerade livsberättelseintervjuer vi gör så kan vi inte låtasas som om vi inte har del i de berättelser som berättas och de identiteter som tar form genom dessa berättelser. Vad vi *kan* göra är att låta berättelserna tala högre än de sociala kategorier vi har med oss in i text ett intervjusamtal.

Referenser

- Antaki, C. & Widdicombe, S. (1998). Identity as an achievement and as a tool. In C. Antaki & S. Widdicombe (ed). *Identities in Talk*. SAGE: London
- Bamberg, M. (1997). Positioning between structure and performance. *Journal of Narrative and Life History*, 7, 335-342.
- Bamberg, M. (2004). Form and functions of 'slut bashing' in male identity constructions in 15-year-olds: 'I know it may sound mean to say this, but we couldn't really care less about her anyway'. *Human Development*, 47(6), 331-353.
- Bamberg, M. (2006). Stories: Big or small: Why do we care? *Narrative Inquiry*, 16(1), 139-147.
- De Fina, A., & Georgakopoulou, A. (2008). Analysing narratives as practices. *Qualitative Research*, 8(3), 379.
- Hacking, I. (2006). Making up people. *London Review of Books*, 28(16), 23-26.
- Karlsson, M. (2006a) *Föräldraidentiteter i livsberättelser*. (Uppsala Studies in Education 112), Uppsala universitet, Uppsala.
- Karlsson, M. (2006b). Livsberättelseintervjuer som socialt situerade handlingar. I H. Pérez Prieto, red. *Erfarenhet, berättelser och identitet. Livsberättelsestudier*. Karlstad University Studies 70.
- Karlsson, M., & Pérez Prieto, H. (2010). *Changing identity positions in retired teacher educators' stories of teacher education*. Paper presented at The Invitational Symposium on Narratives, Context and Learning 16th and 17th May 2011 at the University of Brighton.
- Mishler, E. G. (1999). *Storylines: Craftartists' narratives of identity* Harvard University Press.

Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and social psychology. Beyond attitudes and behavior*. London: Sage Publications.

Smith, B., & Sparkes, A. C. (2008). Contrasting perspectives on narrating selves and identities: An invitation to dialogue. *Qualitative Research*, 8(1), 5-35.

Livsberättelser

Denna antologi samlar texter som skrivits av deltagare i Livsberättelseseminariet vid Karlstad universitet. Texterna aktualiserar på olika sätt frågan om relationer mellan livsberättelser och identiteter. Vad de olika bidragen har gemensamt är att de på olika sätt berör frågor om hur människors erfarenheter och identiteter tillskrivs mening genom berättelser samtidigt som nya erfarenheter och identiteter skapas genom själva berättandet. Antologin placerar sig mellan ett perspektiv på berättelser som reflekterande återberättande av erfarenheter och ett perspektiv på berättelser som performativt skapande av mening och identiteter.

ISBN 978-91-7063-412-3

ISSN 1403-8099

Karlstad University Studies | 2012:8
